ड्वलत् त । कात्या० श्रौ० १६।३२० सूत्रभाष्ये "मिश्रयति आड्वालयतीत्यर्थः" कर्कः । "मेक्षयतिराड्वालनार्थः" कात्या० श्रौ०१०।४।७ । कर्कः "पार्श्वेनाज्यं वसां च मिश्रयत्याड्वालयति" ५।८।१८ । कर्कः ।

इति श्रीतारानाथतर्कवाचस्पतिभट्टाचार्य्यविरचिते वाचस्पत्ये डकारादिशब्दार्थसङ्कलनम् ।

ढ

ढकारो व्यञ्जनवर्णभेदोऽर्द्धमात्राकालोचार्य्यः मूर्द्धन्यः टवर्गीयः । तस्योच्चारणे जिह्वामध्यभागेन मूर्द्धः स्पर्शः आभ्यन्तरप्रयत्नः । संवारनादघोषा महाप्राणश्च बाह्यप्रयत्नाः । मातृकान्यासेऽस्य दक्षपादाङ्गुलिमूले न्यस्यता । वर्णाभिधाने अस्य वाचकशब्दा उक्ता यथा "ढो ढक्का निर्णयः शूरो यक्षेशो धनदेश्वरः। अर्द्धनारीश्वरस्तोयमीश्वरस्त्रिशिखो नरः। दक्षपादाङ्गुलीमूलं सिद्धिदण्डो विनायकः। प्रहासस्त्रिपुरा सन्धिर्निर्गुणो निधनो धनी। विघ्नेशः पाशिनी तङ्कधारिणी क्रोड़पुच्छकः । एलापुरं च दुर्गात्मा विशाखा भ्रामणोरतिः" । एतदधिष्ठातृदेवतारूपं वर्णोद्धारतन्त्रे उक्तं यथा । "रक्तोत्पलनिभां रम्यां रक्तपङ्कजलोचनाम् । अष्टादशभुजां भीमां महामोक्षप्रदायिनीम् । एवं ध्यात्वा ब्रह्मरूपां तन्मन्त्रं दशधा जपेत्" । अस्य स्वरूपं कामधेनुतन्त्रे उक्तं यथा

"ढकारः परमाराध्यो या स्वयं कुण्डली परा । पञ्चदेवात्मकं वर्णं पञ्चप्राणमयं सदा । सदा त्रिगुणसंयुक्तं आत्मादितत्त्वसंयुतम् । रक्तविद्युल्लताकारं ढकारं प्रणमाम्यहम्" । मात्रावृत्तेऽस्य प्रथमोपन्यासे विशोभा फलम् डशब्दे प्रमाणं दृश्यम् ।

ढ पु० १ढक्कायां २शुनि ३श्वलाङ्गूले च मेदि० । तस्य तदाकृतित्वात् तथात्वम् । ४निर्गुणे ५ध्वनौ च एकाक्षरको०

ढकार पु० ढ+स्वरूपे कारप्रत्ययः । ढस्वरूपे वर्णे "ढकारं प्रणमाम्यहम्" कामधेनुत० "ढकारस्य ढकारे परे लोपः" सि० कौ० ।

ढक्का स्त्री ढगिति कायति कै-क । यशःपटहे (ढाक) ख्याते वाद्यभेदे अमरः । "न ते हुडुक्केन न सोऽपि ढक्कया न मर्द्दलैः सापि न तेऽपि ढक्कया" नैषधम् ।

ढक्कानादचलज्जला स्त्री ढक्काया नाद इव चलज्जलं तद्रवो यस्याः । गङ्गायाम् । "ढक्कानादचलज्जला" काशी० गङ्गास्तवः ।

ढक्कारवा स्त्री ढक्काया रव इव रवो यस्याः । तारिणीदेव्याम् "ढक्कारवा च ढक्कारी" तारसहस्रनाम ।

ढक्कारी स्त्री ढगिति शब्दं करोति कृ-अण् उपप०स० गौरा० ङीष् । तारिणीदेव्याम् "ढक्कारवा च ढक्कारी ढक्कारवरवाढ्यका" तारासहस्रनाम ।

ढगण पु० मात्रावृत्ते त्रिमात्रिकप्रस्तावभेदे तद्भेदाश्च त्रयः "तत्स्वरूपादिकं यथा (ऽ।) १ ध्वजः । (।ऽ) २तालः । (।।।) ३ ताण्डवम् ।

ढण्टी स्त्री वाक्यभेदे "ढण्टीवाक्यस्वरूपा च ढकाराक्षररूपिणी" रुद्रया० अन्नपूर्णासहस्रनाम ।

ढामरा स्त्री हंस्याम् शब्दार्थचि० ।

ढाल न० स्वनामख्याते चर्म्ममयादौ फलके तद्विद्यतेऽस्य इनि ढालिन् तद्युक्ते त्रि० । "ढालिपक्षजयकरी ढकारवर्णरूपिणी" अन्नपूर्णास्तवः । स्त्रियां ङीप् ।

ढुण्ढ अन्वेषणे भ्वा० सक० पर० सेट् । ढुण्टति अढुण्ढीत् । डुढुण्ढ । ढुण्ढिः ।

ढुण्ढि पु०ढुण्ढ-इन् । काशीस्थे गणेशभेदे तन्नामनिरुक्त्यादिकं काशीख० ५७अ०उक्तं यथा "अन्वेषणे ढुण्ढिरयं प्रथितोऽस्ति धातुः सर्वार्थढुण्ढिततया भव ढुण्ढिनामा । काशीप्रवेशमपि को लभतेऽत्र देही तोषं विना तव विनायक ! ढुण्ढिराज !" तन्माहात्म्यं तत्रैव यथा "ढुण्ढे प्रणम्य पुरतस्तव पादपद्मं यो मां नमस्यति पुमानिह काशिवासी । तत्कर्णमूलमधिगम्य पुरा दिशामि तत्किञ्चिदत्र न पुनर्भवतास्ति येन । यः प्रत्यहं नमति ढुण्ढिविनायकं त्वां काश्यां प्रगे प्रतिहताखिलविघ्नसंघः । नो तस्य जातु जगतीतलवर्त्तिनस्तु दुष्प्रापमत्र च परत्र च किञ्चनापि । प्रथमं ढुण्ढिराजोऽसि मम दक्षिणतो मनाक् । आढुण्ढ्य सर्वभक्तेभ्यः सर्वार्थान् संप्रयच्छसि" । तस्य यात्राविधानमुक्तं तत्रैव यथा "माघशुक्लचतुर्थ्यान्तु नक्तव्रतपरायणाः। ये त्वां ढुण्ढेऽर्चयिष्यन्ति तेऽर्च्याः स्युरसुरद्विषाम् । विधाय वार्षिकीं यात्रां चतुर्थीं प्राप्य तापसीम् । शुक्लां शुक्लतिलैर्बद्धान् प्राश्नीयाल्लड्डुकान्